

Írta: Kapitány Éva

KONFERENCIA AZ AUTISTA GYERMEKEK OKTATÁSÁRÓL

Az Autizmus Kutatócsoport 1999. június 19-én rendezte III. Közép-Európai Szakmai Napját. A meghívott külföldi előadók és a Kutatócsoport szakemberei az iskoláskorú autista gyermekek speciális oktatásának témakörét járták körül.

Mielőtt a konferencia részletes ismertetésére sor kerülne,

RÖVIDEN AZ AUTIZMUSRÓL

Magyarországon körülbelül 15-20 ezer autisztikus tünetekkel rendelkező ember él (nemzetközi tudományos tapasztalatokra alapozó becslés adat), ez nagyjából megegyezik a közöttünk élő vakok vagy siketek számával. Ennek ellenére az emberek többsége jóformán semmit nem tud erről a sajátos állapotról, némelyek ismeretei pedig a nagyszerű, de természetesen a tudományos ismeretterjesztés igénye nélkül készült Rainman című filmből valók. Sokan – teljesen helytelenül – a „csigaházába visszahúzódó”, az „üvegburában élő” furcsa zsenivel azonosítják ezt a kórképet.

Az autizmus valójában egy – a személyiség egészét érintő (szakszóval: perzazív), egész életen át tartó állapot – fogyatékoság, amely a következő területeken nyilvánul meg.

1. a kommunikáció zavara,
2. a szociális kapcsolatok, a szociális megértés és viselkedés zavara,
3. a képzeleti működés zavara, a fantázia, a rugalmas gondolkodás hiánya, mely sajátos érdeklődéssel és sztereotip, repetitív viselkedéssel társul.

Az autizmus diagnózisához e három terület minőségi károsodásának együttes jelenléte szükséges. (Kritérium még a tünetek 3 éves kor előtti megjelenése.)

A kommunikáció zavarának legfontosabb jellegzetessége nem a beszéd hiánya (bár gyakran velejárója az állapotnak), hanem az, hogy (más fogyatékoságoktól, pl. siketségtől, értelmi fogyatékoságtól eltérően) nincsenek ennek a hiánynak a kiküszöbölésére tett kompenzációs módok, nem jelennek meg más kommunikációs formák sem.

A szociális kapcsolatok, a szociális megértés zavara számos kutató szerint abból adódik, hogy az autista személyes esetében sérült az a – egyébként az emberrel veleszületett, gyors, intuitív – képesség, hogy másoknak (és maguknak) tudatot, tudatállapotot tulajdonítsanak, és ennek alapján bejósolják viselkedésüket. Az autista emberek fogyatékoságukból következően nem képesek mások viselkedésének a bejósolására. Emiatt a „kiszámíthatatlanság” miatt ijesztő, szorongást keltő számukra az emberi világ. Ebből is fakad a rájuk oly jellemző speciális érdeklődés és sajátos viselkedés. Olyan dolgok iránt érdeklődnek, ami stabil, vagy kiszámítható (pl.: menetrend, térkép, számsorok, ritmikus formák, működő ventilátor stb.). Kerülik vagy szokatlan módon reagálnak az interperszonális helyzetekben, s viselkedésükben nagy szerepet kapnak a sztereotip, repetitív formák.

AZ ÁLLAPOT OKA, EREDETE

Az autizmus – mai tudásunk szerint – az idegrendszer fejlődésének zavarában rejlő, organikus rendellenesség, melynek genetikus eredetét számos adat látszik igazolni. (A sérült agyi terület helyéről, illetve az agyban lezajló kóros folyamatokról egyelőre nincsenek pontos ismereteink.) Előfordulási gyakorisága 2 ezrelék körüli, fiúknál kb. háromszor gyakoribb, mint lányoknál. Megjelenését az életkörülmények, a szülői nevelési módszerek nem befolyásolják, noha ez utóbbit sokáig még a szakemberek is a kórkép kialakulásának okaként nevezték meg.

Bár nagy valószínűséggel veleszületett ez az állapot, de a születés körüli időszakban még nem vehető észre (jóllehet az autista gyermekek szülei – főleg azok, akiknek több gyermekük van, tehát rendelkeznek összehasonlítási alappal – gyermekük csecsemőkorára visszaemlékezve megemlítenek néhány, gyakran nem is konkretizálható „furcsaságot”). Az első, valóban jellegzetes tünetek másfél-két éves kor táján tűnnek fel (esetleg ekkor még csak egy, vagy két területen), mert ebben az időszakban „kell” az egészséges gyermekekben megjelenniük azoknak a viselkedési formáknak, amik az autizmusban sérültek.

A tünetek 3-4 éves kor között a legmarkánsabbak, és addigra mind a három területen megjelennek. (A későbbi életkorokban – a jó értelműek – intelligenciájukkal valamelyest kompenzálni tudják fogyatékoságaikat.)

Autizmus mindenféle értelmi szinten előfordul, kiemelkedően magas intelligenciahányadossal rendelkezőnél éppúgy, mint a súlyos értelmi fogyatékosnál (statisztikai adatok szerint az autisták háromnegyede különböző fokban értelmi sérült is, egynegyedük a normál tartományba tartozik), de mindegyiküknél jellegzetes az egyenetlen képességprofil. Ez azt jelenti, hogy bizonyos területeken – önmaguk átlagos teljesítményéhez képest – lényegesen jobbak, más területeken pedig sokkal gyengébbek. Erősségeik lehetnek pl.: számolás, mozaik-összerakás, vizuális és zenei emlékezet stb., ezzel szemben a szociális megértést igénylő feladatokban, helyzetekben igen gyengén teljesítenek. Azonban erősségeiket rendszerint képtelenek alkalmazni, „hasznosítani”, a szociális megértés hiánya (illetve a kompenzáltaknál a lassúsága) és a szociális viselkedés bizarrsága miatt.

PROGNÓZIS

Az állapot egész életen át tart, az alapproblémára – mai ismereteink szerint – gyógyszer nincsen. Az autista emberek (és családjaik) életminőségét a – lehetőleg korai – felismerést követő, speciális pedagógiai módszerek alkalmazása javíthatja, bár a tökéletes önállóságot az autistáknak mindössze 5 %-a képes elérni felnőttkorában. Ahogyan pl. a vakokat, a siketeket is az állapotuknak megfelelő speciális módszerekkel kell segíteni abban, hogy a tőlük telhető legnagyobb önállóságban élhessenek, ugyanígy különleges módszerre van szükségük az autistáknak, mely az ő sajátos fogyatékoságaikat veszi figyelembe.

A speciális ellátásra való törekvés egyik eleme az enyhe fokú értelmi sérült és a jó értelmű autisták számára megalkotott (Magyarországon a NAT-ot alapul vevő) speciális tanterv illetve módszertani útmutató, mely az autista csoportokba járó gyermekek és a többségi iskolákban tanuló autista gyermekek oktatását, nevelését hivatott segíteni. Többek között erről a témáról tájékoztatták a résztvevőket a konferencia külföldi és hazai előadói:

A „CÍMKÉTŐL” A KEZELÉSIG...

- címmel, a holland Ina van Berckelaer Onnes az autizmus alapvető orvosi-pszichológiai-pedagógiai és statisztikai ismérveinek rövid áttekintése után arról beszélt, hogy az autizmus diagnózisa csak a fejlesztési irányt határozza meg, a konkrét pedagógiai módszert az autisták sokféleségéhez és mindenkorai állapotukhoz alkalmazkodva, minden esetben egyedileg kell megválasztani, a tényleges fejlesztési tervet megalkotni.

Egy másik holland előadó – Rutger Jan van der Gaag neuropszichiáter – az autisztikus spektrum tüneteinek és az azokat okozó működési zavaroknak a felvázolását követően, a kognitív terápiák autistáknál való alkalmazásának lehetőségeiről és korlátairól beszélt.

A Belgiumból érkezett pszichológus, Theo Peeters arra hívta fel a hallgatóság figyelmét, hogy az autista gyermekek fejlesztésében – amellet, hogy számolunk fogyatékoságaikkal – hangsúlyt kell

helyezni meglévő képességeikre, és arra, hogy a pedagógiai módszerek alkalmazásával azt kell elérni, hogy valamennyien – a saját lehetőségeikhez mérten – a lehető legnagyobb önállóságra tegyenek szert.

Kathleen Ann Quill amerikai pszichológus-pedagógus az autista gyermekek szociális megértési és kommunikációs nehézségeit, valamint az ezek megoldására használt módszereket részletezte, szemléltetésül számos konkrét példával is szolgálva két évtizedes praxisából.

A konferencia második felében a hazai és külföldi szakemberek – saját országuk gyakorlatáról is beszámolva – az iskoláskorú autista gyermekek speciális intézményben való képzésének vagy többségi iskolába való integrálásának dilemmáját vizsgálták, érveket hozva fel mindkettő mellett illetve ellen. Az ebben a kérdésben – még a szakemberek körében is -meglévő bizonytalanságot az egyes kutatók és gyógypedagógiai gyakorlatot folytatók pedagógiai-pszichológiai nézeteinek különbözőségén túl az autisztikus spektrum igen széles terjedelme okozza. Amiben teljesen egységes volt a jelenlévő előadók álláspontja az az, hogy ezeknek a gyermekeknek – akár többségi, akár speciális iskolába járnak – állapotuknak megfelelő speciális képzést kell kapniuk.

A hazai előadók a jelenleg érvényben lévő Köznevelési Törvénynek az iskoláskorú autista gyermekek képzésére gyakorolt hatásáról beszéltek. Az Autizmus Kutatócsoport vezetője – dr. Balázs Anna – a törvény előnyeként említette, hogy végre jogi háttérrel teremtett egy más amúgy is beindult folyamathoz, viszont hátrányként fogalmazta meg azt, hogy pl. az autistákat, a sok évtizede (esetleg már évszázada) működő intézményhálózattal rendelkező „egységesen jól körülírható” fogyatékosokkal élők (pl. vakok, siketek, mozgássérültek) közül kiemelve, „más fogyatékos” címen összemosza azokat a csoportokat, melyeknek teljesen különböző szükségleteik vannak, (pl. dyslexiás, hyperaktív, figyelemzavaros, autista).

Az Autizmus Kutatócsoport szakemberei, az autista gyermekek számára adaptált tanterv alkotóközösségének két tagja – Őszi Tamásné és Szaffner Éva – a speciális autista csoportok, illetve a többségi iskolákba integrált gyermekek részére készült tantervekről, és elkészítésüknek szükségességéről beszélt.

A francia Paul Trehin – egy (már felnőtt korú) autista fiú édesapja – előadásában szó esett még az Autisták Világszövetségének 1998-as megalakulásáról (melynek őt választották főtitkárául), s amely – az ENSz szervezeteinek és az egyes országok döntéshozóinak tájékoztatásán keresztül – a tudományos ismeretterjesztés, a szakemberképzés és a kutatás támogatását, s ezzel az autizmussal élő emberek és családjaik helyzetének javítását tűzte ki céljául.

(A magyarországi érintettek remélik, hogy ennek hatásait rövidesen ők is érezni fogják.)

Írta: Kovács Noémi

„NEM FÉLÜNK A FARKASTÓL...”, AVAGY: GYERMEKEINK FÉLELMÉIRŐL

A gyermeki személyiség életkori és egyéni sajátosságai szabják meg azt, hogy a személyiségfejlés és nevelés mennyire lesz sikeres. A gyakorlati életben nélkülözhetetlen, hogy a gyermekkel foglalkozók alapvető elméleti tudással rendelkezzenek a gyermek testi, lelki fejlődését illetően. Ehhez az ismeretanyaghoz szeretnék hozzájárulni a gyermeki félelmek típusairól, kialakulásáról, kezeléséről szóló néhány gondolattal.

A fejlődés folyamán a magzatot nagy figyelemben részesíti környezete. Születés után a mozgását, értelmi és érzelmi fejlődését vigyázó és kritikus szemek követik. Az élet első szakaszában nélkülözhetetlenül fontos az anya-gyermek szoros kapcsolat. Az anya szeretetének melegében bontakoznak ki érzelmi életünk kezdeményei. Ez alapozza meg és indítja el testi, lelki és társas kapcsolati fejlődésünket, és bizonyítja, hogy a lelki fejlődés az egyéntől függő. A gyermek lelki fejlődése gyakran nem zajlik zavartalanul. A legkülönbözőbb tünetek lehetnek a konfliktusoknak, érzékenységnek a jelzői. A csecsemő az anyától való elszakadásra reagálhat étvágytalansággal, a kisgyermek az egyedüllétre válaszolhat alvás-, evés-, beszédzavarral. Fontosnak tartom, hogy a szülők,

az orvosok, a pedagógusok a gyermek pszichés rendellenességeinek háttérében először derítsék fel az okokat, és ne gyógyszeres vagy nevelési ráhatással próbálják megszüntetni a tüneteket. Természetesen el kell különíteni a fiziológiás és patológiás eseteket, hiszen egy-egy tünet, például az ujszopás, a bevizelés csecsemő és kisgyermekkorban még fiziológiás, de a későbbi életszakaszokban már rendellenes. A lelki konfliktusok nemcsak szervi tünetekben jelenhetnek meg, hanem a szorongás önmagában tünetképző lehet. Ilyen például az iskolafóbia, ahol az iskolai félelem háttérében neurotikus zavar állhat. A félénk, szorongó gyermek nehezen lép kapcsolatba környezetével. Gyermektársaival, a felnőttekkel nem tud beszélgetésbe bocsátkozni, vagyis szocializációja is zavart szenved, melyet a későbbi életszakaszokban nehezen vagy egyáltalán nem tud pótolni, s így ez kihat a későbbi életciklusokra is. Az esetek többségében nem található súlyos személyiségtorzulás, hanem a fejlődést átmenetileg akadályozó személyiséget formáló ellentétes erők harca feltételezhető.

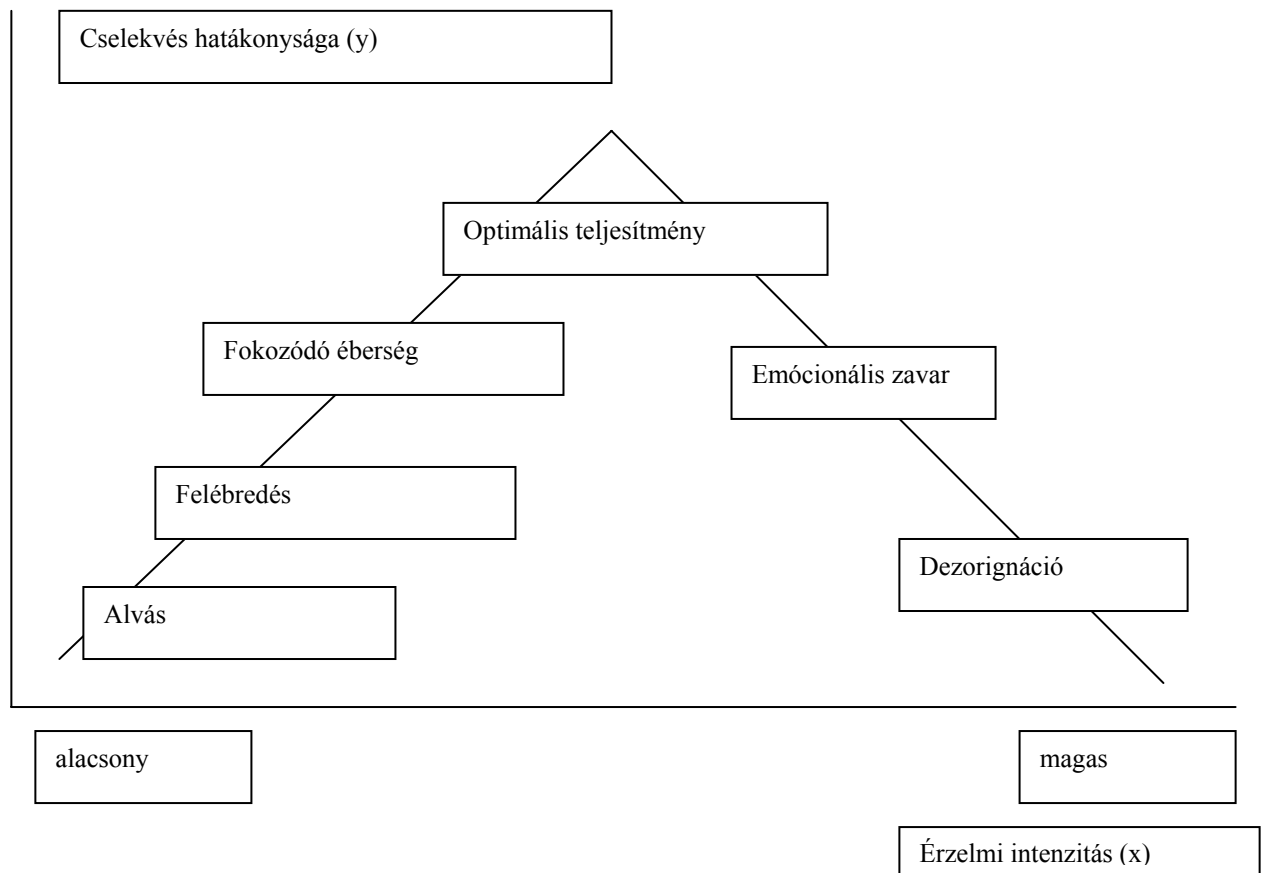
Kati 8 éves korában, számára minden előzmény nélkül 3 tagú családja felbomlott. Az apa elköltözött, majd a szülők rövidesen elváltak. Az addig szerető apa nem látogatta lányát. Az anya korának megfelelően tájékoztatta gyermekét az őket érintő kérdésekben. Kati látszólag higgadtan viselte az addigi biztonság megszűnését. Egyetlen terület volt az életében, amihez kapcsolódó hozzáállása gyökeresen megváltozott. Az addig kedves, vidám és szorgalmas diák most nem akart iskolába menni, visszahúzódott társaitól, aktivitását elveszítette. A szeretet elvesztésének megélése szembetűnő tüneteket produkálhat. Ilyen például a megoldhatatlan konfliktushelyzetre, lelki traumára félelemmel, szorongással reagáló gyermek. Jellemzőek a hirtelen jelentkező magatartászavarok, az élet különféle területein felmerülő problémák.

Az érzelem az egyik legkomplexebb s leggyakrabban átélt pszichikus jelenség. A külvilágból érkező információkat szubjektíven minősítjük, de az emlékezést, gondolkodást s a cselekvést is átszövik és befolyásolják az érzelmek. Az öröm, a bánat, a düh, a szégyen, a szeretet, a harag, a félelem mind-mind érzelmek. Mindegyik érzelemnek nélkülözhetetlen eleme valamilyen izgalmi állapot. Az érzelmek erejét az aktiváció határozza meg, sokféleségét pedig az élet során szerzett tapasztalatok adják. Az izgalom még nem érzelem, tehát szükség van tapasztalatra, amit a helyzetek elemzéséből merítünk.

Az érzelmekkel kapcsolatos jelenségek közül legszembetűnőbbek a mimikai mozgások. A gyakorlati tapasztalatok szerint az arckifejezésekből 40-50%-os valószínűséggel fel lehet ismerni az érzelmek főbb csoportjait, a 6 alapérzelmet (a meglepődést, a bánatot, az undort, a haragot, az örömet és a félelmet). A mimika, a kézmozgás, testtartás, hangszín, hangerő, amit együttesen metakommunikációnak nevezünk, ugyanúgy alkalmasak a közlésre, mint a beszéd. Az érzelemnyilvánítást és az érzelem felismerését a társas kapcsolatokban gyakoroljuk be. Pszichológusok kutatásai során előtűnt az is, hogy vannak olyan érzelmkifejezési jelrendszerek melyek különböző kultúrákban mást-mást jelentenek.

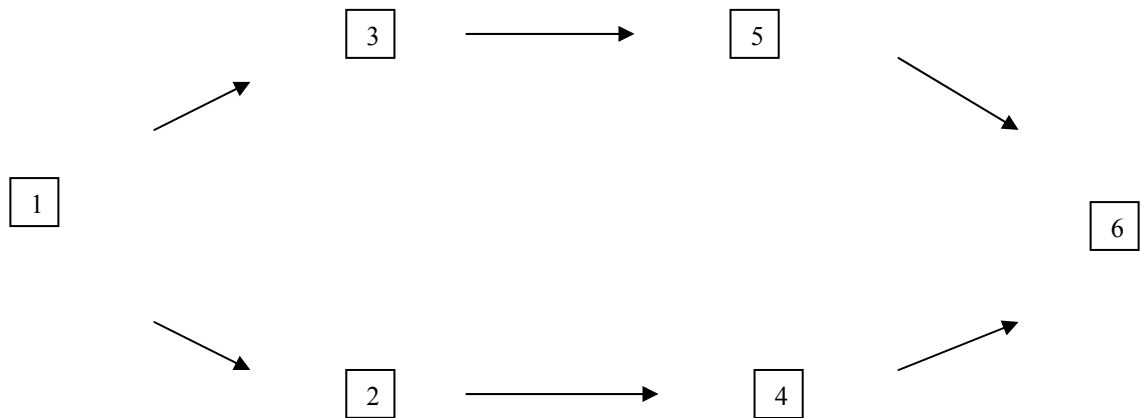
Összegezve megállapítható, hogy az érzelmek alapvető formáira ráépülnek az egyedi kultúrák sztereotipizált változatai.

Az intenzív érzelmek befolyásoló hatása igen erős. Meghatározója lehet egész élettevékenységünknek. Ilyen lehet a szerelem, a félelem, a gyűlölet. A gyenge érzelmek nem, vagy alig befolyásolják tevékenységünket. Az is ismert, hogy a túl heves érzelmek gátlói, fékezői lehetnek a viselkedésnek. Az erős vizsgafeszültség például leblokkolhatja a diákot úgy, hogy meg sem tud szólalni. A félelem, a pánik dermesztő hatású lehet. A veszélyben lévő személy képtelenné válhat a menekülésre. Az érzelmek motiváló hatása és a cselekvésirányítás hatékonysága között fordított U alakú összefüggés van. Az erősödő érzelem fokozza a központi idegrendszer aktivációs szintjét. A túlzottan heves érzelem ezt az aktivációs szintet jobban megnöveli, mint szükséges, így a felfokozott izgalmi állapot már az idegrendszer működési zavarához vezet.

Az ingerek viselkedést irányító hatékonysága a mély alvástól a maximális hatékonyságon át, a viselkedést dezorganizáló, romboló emocionális állapotig változik. Az x tengelyen az érzelmi intenzitás, az emóciós szint változik az alacsonytól a maximumig. Az y tengelyen a cselekvés, a viselkedés hatékonysága látható.

Amikor egy intenzív érzelmet élünk át, mint például a félelem, számos testi változás megy végbe szervezetünkben. Szívritmusunk, légzésszámunk felgyorsul, gyomrunk összeszűkül, izzadunk vagy hideg verejték ver ki. Ezek a változások a vegetatív idegrendszer szimpatikus ágának aktivációjától származnak, mely felkészíti a szervezetet a veszélyre. Az érzelmi élményünk kialakulásához nagymértékben hozzájárul és meghatározza, hogy az észlelt eseményt saját szempontjaink szerint hogyan értékeljük.

1. Kiváltó esemény.
2. Belső testi változások, a vegetatív idegrendszer reakciói.
3. Kognitív kiértékelés, hogy negatív vagy pozitív esemény megy végbe.
4. Észlelt emóció: arckifejezések.
5. Érzelmi reakciók.
6. Átélt érzelem.

Mind az emóció, mind a vélekedésünk az érzelemről meghatározza az érzelem átélését, intenzitását.

A félelem az ember egyik legalapvetőbb érzése. létünkhöz tartozik, függőségeinket és haláltudatunkat tükrözi. Szükségszerűen ellenerőket fejlesztünk ki: bátorságot, bizalmat, reményt, hitet, szeretetet. Hajlamosak vagyunk kikerülni, módszereket dolgozunk ki annak visszaszorítására, elhallgattatására, letagadására. Mindezek ellenére nincs élet félelem nélkül. Mindig akkor lép fel, amikor olyan helyzetbe kerülünk, amihez még nem nőttünk fel. Az ismeretlen, az új rendszerint félelmet okoz. Ennek során a félelem egyrészt aktivitásra készítet, előre visz, fejleszt. Ezt facilitáló félelemnek nevezzük. Ez észlelhető, ahogy nő és érik a gyermek, vagy például egy vizsga, verseny előtt. Másrészt megbénít, mint amikor a fejlődés stagnál vagy visszaesik. Ez a debilizáló félelem.

A félelem olyan lelki megnyilvánulása, ami tudatunknak veszélyt, fenyegetettség érzetét jelzi. A veszély lehet reális, de lehet képzel is, amikor a személy veszélyesnek ítél egy olyan helyzetet, amelyben semmi oka sincs a félelemre, például, amikor a gyermek fél a sötétben. Nagyon sok minden lehet kiváltója a félelemnek. A forró kályhától, a harapós kutyától kezdve számtalan dolog kelthet félelmet. Az ilyen jellegű félelemérzéseket konkrét félelmeknek nevezzük. Későbbiekben a gyermek a mesék, saját fantáziája, a szülők ijesztgetéseinek hatására képzeletbeli dolgoktól is fél. Például a vasorrú bábától, az ördögtől. Ezt szimbolikus félelmeknek nevezzük.

Gyakran használják és összekeverik a fóbia és szorongás fogalmakkal, ezért szükségesnek tartom elkülöníteni ezeket egymástól. Amikor a félelem arra ösztönzi a személyt, hogy egy veszélyesnek képzelt helyzetet elkerüljön, vagy amikor ebben a helyzetben kórosan szorong, akkor beszélünk fóbiáról. A fóbiában a veszély képzelt, mivel a félt szituáció vagy tárgy nem veszélyes. Az egyszerű fóbia valamilyen tárgytól, állattól vagy helyzettől való félelmet jelenti. A társas fóbiában szenvedők a társas helyzetekben aggódnak túlzott mértékben rendszerint attól, hogy elárulja szorongásukat kezük remegése, hangjuk rezgése, arcuk pirolása. Az agorafóbiától szenvedők az ismeretlen helyzetektől félnek. Kerülik a nyitott tereket, az utazást, a tömeget. Ellentétben ezzel a szorongás nem kötődik speciális helyzethez vagy tárgyhöz, általában diffúz és hullámzó. A személy fenyegetettnek érzi magát, de nem képes pontosan azonosítani, hogy mi vagy ki fenyegeti, így nem is fogalmazódik meg benne konkrétan a menekülés kényszere.

A félelmet a gyermek környezetében pontosan meghatározható objektum vagy esemény idézi elő, és a gyermek valóban attól fél, ami benne ezt a rossz érzést kiváltotta. Az első konkrét félelmek a 6. hónap tájékán jelennek meg és a 3. életévig minél idősebb és minél intelligensebb a gyermek az adott körülményekhez viszonyítva, annál több reális konkrét félelemmel rendelkezik.

Dani 2,5 éves korában karácsonyra egy gyermekdalokkal teli CD lemezt kapott ajándékba. (Ezzel egyidőben a család harmóniája zavartalan volt.) Az egyik dal, mely a farkasról szól, annak kegyetlenségét, gonoszságát énekli meg. A többi éneket szívesen hallgatja, táncol rá, de ezt meghallva sírni kezd, és kéri, hogy a szülők kapcsolják ki a lejátszót. Egy negatív tulajdonsággal rendelkező állattól való félelem kialakulásának oka lehet, hogy a gyermek megfelelő értelmi képességgel rendelkezik ahhoz, hogy a felnőttek, vagy esetünkben a hanganyag által közvetített tapasztalatokat sajátjává tegye és megtanulja a félelmet.

A fizikai fájdalmakat a gyermek leglelkiismeretesebb gondozása mellett sem lehet elkerülni teljes mértékben. A betegségek, balesetek a legnagyobb körülmények ellenére is előfordulnak. A szituációk, melyekben a félelem keletkezik, mind a fájdalom jelzéseivé válnak, következképp félelmet ébresztenek. A testi ártalommal szemben megnyilvánuló konkrét félelmek az első életévek folyamán fokozatosan növekednek. A gyermek természetesen félni fog attól a kutyától, amely egyszer megharapta, vagy félni fog általában a kutyáktól, de lehet, hogy a hasonló szituációktól is. A konkrét félelem jelentkezésekor a gyermek menekülni próbál. Ilyen az elfutás, a sírás, a reszketés, a segélykérés. Ezeket elemi védekezési mechanizmusoknak nevezzük. Az adott helyzetben legelső a gyermek megnyugtatása simogatással, öleléssel. Biztosítani kell arról, hogy az anya vagy gondozó segítséget nyújt számára, megvédi őt a veszélyhelyzetben. Egy későbbi alkalommal lehet kísérletet tenni arra, hogy az életkornak és az intelligenciának megfelelően magyarázatot adjunk a történetekre. A gyermek elkezd racionálni félelmét, új védekezési mechanizmusokat dolgoz ki, melyek segítségével az ilyen típusú félelmek részben megszűnnek, részben a társadalmi normáknak megfelelő szintre redukálódnak. Sőt a későbbiekben a félelem határozott érdeklődéssé is válhat. Például a gyermek félt a vihartól, majd félelmét leküzdve elkezd érdeklődni a természeti jelenségek iránt.

A szeparációs félelem már az élet első hónapjaiban jelentkezik. A csecsemő – miközben az anyja eteti, ringatja, tisztába teszi – rengeteg érzelmét él át. A szoptatás folyamán olyan alapvetően fontos érzelmekben van része, mint a szeretet és a biztonságérzés. Az állandó jelenlét és minta hatására a gyermek mimikája hasonlóvá válik az anyjához. Mindez nem bonyolítható le az anya jelenléte nélkül. A 7, 8 hónapos korban látszólag semmiféle kielégítetlen szükséglete nincs, de ha anyja magára hagyja, elkezd sírni. Az anya nélkül az egész világ bizonytalan és kiszámíthatatlan. Kialakul az úgynevezett függőségi motívum. A gyermek tehát úgy érzi, hogy anyja távolléte lehetetlenné teszi számára a szükségletek kielégítését. Az 1 éves gyermek anyja távollétében utánozza őt, eteti testvérét, felöltözteti saját magát. Így próbálja pótolni anyját, aki tőle távol van. Ez a szülővel való azonosulás, identifikáció alapfeltétele a későbbi szocializációnak. A korai időszakban az anya és gyermeke között szoros kapcsolat alakul ki, melynek során a gyermek figyelmet, szeretet-megnyilvánulásokat és védelmet

keres a szülőnél, s cserébe elfogadja a felnőtt fennhatóságát. Megszokja és ragaszkodik a kialakult sémákhoz. Az ettől eltérők pedig félelmet ébresztenek benne. 3 éves korban nagy erővel jelentkezik az önállóság igénye. Ekkor már nemcsak az anya a kizárólagos modell, hanem új modellek is megjelennek a gyermek életében. Például az apa, az óvónő, a pedagógus. Az azonban biztos, hogy minél erősebb a kora gyermekkori identifikáció, annál kevesebb a valószínűsége annak, hogy a későbbiekben a gyermek az eredetitől eltérő modellt választ.

Ha azonban a szokatlan elszigetelt helyzetet a csecsemő vagy kisgyermek maga idézi elő, a szeparációs félelem nem jelentkezik. Például, ha saját indítatásból átmászik egy másik szobába, ahol az anya nincs jelen. Természetesen tisztában van azzal, hogy a helyzetet bármikor megszüntetheti.

Van a konkrét félelmeknek egy olyan fajtája, mely nem kötődik életkorhoz. A gyermek felelőt, bűnbakot keres, hogy ki miatt kell neki félnie. Ilyenkor alakul ki legtöbbször a féltékenység. Például félelem a szeretett személy elvesztésétől a testvérféltékenység esetén. Megoldása kizárólag a szeretet és foglalkozás arányos megosztása lehet.

A félelem szimbólumokra vetítése a konkrét szeparációs félelmekkel szembeni leggyakoribb védekezés. Ez azonban 3 éves kor előtt nem fordulhat elő, mert a külvilág a gyermek számára csak érzékszerveiben és cselekvéseiben jelenik meg, még nincsenek emlékképei.

A szimbólumoktól való félelem később, 3 éves kor után jelentkezik. A meséknek nincs vége azzal, hogy befejeződött az olvasása. A gyermekek képzeletében a mesealakok tovább élnek, melyeket a természetes szimbólumteremtő képességükkel kivetítenek a környezet különböző tárgyaira, személyeire. Ebben az esetben a gyermek félelmének tárgya valójában nem az a tárgy, helyzet vagy személy, amitől retteg, hanem a félelem megszüntetése az eredeti ok feltárásával valósítható meg.

Ha a gyermek értelmi fejlődése lehetővé tenné, hogy ne féljen egy lerajzolt vagy rács mögött tartott vadállattól, de ő mégis retteg, nagy a valószínűsége annak, hogy a félelem valódi tárgya nem az állat, hanem valami vagy valaki más. Tapasztalatok azt mutatják, hogy gyakran az apa az, akitől fél a gyermek, agresszivitása miatt, így egy olyan élőlényre vetíti ki félelmét, amitől nem áll távol ez a tulajdonság. Hasonló a lányok kígyótól való félelme, amely sokszor hibás szexuális nevelésre vezethető vissza. A személyiség a félelmet, amelytől menekülni akar, szimbolikus formában naponta újra átéli. Ez az átvitel a személyiség sikertelen védekezése.

A 3. életévtől a 9., 10. évig terjedő időszakban a sötétől való félelem szinte minden gyermeknél megjelenik. A 3, 4 éves gyermek úgy játszik bújócskát, hogy behunyja, eltakarja szemét. Azzal, hogy ő előidézi a sötétséget, úgy véli, hogy őt sem látja senki. Az ő világában a sötétség önmaga vagy környezetének eltűnését jelenti. Ebben az esetben nem fél, hiszen a jelenséget ő idézte elő, és bármikor megszüntetheti. Ha a sötétséget nem a gyermek idézi elő, szeparációs félelem alakul ki. A szülőtlől való elszakadás szimbólumaként jelenik meg a sötétség. Mindehhez hozzájárulhat konkrét fizikai fájdalomtól való félelem, hisz a gyermek nekimegy valaminek, megüti magát. Összetevője lehet még a félelmeknek a gyermek képzeletében megjelenő mesealakok, szituációk, melyek önmagukban is félelmet keltenek. Fontos, hogy soha nem szabad a gyermeket kigúnyolni vagy arra kényszeríteni, hogy sötétben tartózkodjon. Mindig meg kell nyugtatni, biztosítani arról, hogy a szülő a közelben van, és bármikor a segítségére tud sietni.

Sári 4-5 éves kora körül mind gyakrabban szólította magához anyját az esti lefekvés után. Sárkánygyíkoktól való félelemre hivatkozott, és kérte, maradjon ott valamely szülő, míg ő elalszik. Az anya próbálta magyarázni, hogy ilyen alakok csak a mesében léteznek, de a végső és kompromisszumos megoldást a kislámpa bekapcsolása jelentette, míg Sári el nem alszik. A sötét megszüntetésével, és az értelmi fejlődésével fokozatosan megszűntek a gyermekszobába visszahívogatások.

A gyermekek a 7., 8. életévükig a halált, mint valami utazást szemlélik. Fogalmukban nem jelenik meg, így nem is foglalkoznak vele. Korábbi években előfordulhat, ha közvetlen találkoznak vele, például a szülő révén, hogy a halál szeparációs félelemben tükröződik. Gyakran bűnbakot keres a

gyermek, akit felelőssé tehet a szeretett személy elvesztéséért. A gondolkodás fejlődésével a gyermek megérti, hogy a halál folyamata visszafordíthatatlan. Elkezd képzelődni saját és közvetlen környezetének haláláról. Belemérik ennek elképzelésébe, és szimbolizált szeparációs félelemként éli át. Kínózza a gyermeket az elszakadástól az a tény is, hogy a konfliktusai megoldatlanok, bűnei feloldatlanok maradnak. Ezt az időszakot a létezés krízisének nevezik. A halál a gyermekek számára kapcsolatvesztés a külvilággal, tehetetlenség, frusztráció.

A gyermek félelmei között leggyakrabban szerepel a fájdalomtól és a szeparációtól való félelem. A nevelés e két félelem felidézését használja fel. Büntetni lehet testi fenyegetéssel vagy az ezzel való fenyegetéssel. Valamint sarokba állítással, valamely közösségi tevékenységből való kizárással, helyiségből kitiltással. A büntetésnek mind a fizikális, mind a konkrét szeparációs formája helytelen, mivel ezekben az esetekben látszólag eredményt érünk el, de amikor a gyermek esélyt lát arra, hogy a büntetést elkerülje, engedelmessége azonnal megszűnik. Ezzel szemben az a gyermek, akit szeretettel neveltek, és kicsi korától kezdve nemcsak a szülő mimikáját, mozdulatait utánozta, hanem ezekkel együtt magába szívta az erkölcsi normarendszert is – azonosulni igyekezett modelljével –, a lelkiismeretére hallgatva cselekszik, nem pedig a büntetéstől való félelem indíttatására. Természetesen ez nem valósul meg a helyreigazítás első néhány alkalmával, csak miután a gyermek azonosult a követelménnyel. Például a 1,5 éves gyermeknek a szülő többször elmondja, hogy nem szabad a telefon nyomógombját bántani. Egy idő után a gyermek tette előtt saját magát utasítja rendre. Tapasztalatok azonban azt mutatják, hogy önmagában a morális életvezetés kialakításával, önállóan a szeretetteljes foglalkozással, ha a konkrét büntetés esélye nem áll fenn, a gyermeket semmi nem fogja megakadályozni cselekménye elkövetésében. A szeretet elvesztésétől való félelem, mint nevelési eljárás rendkívül veszélyes módszer. A büntetés mégis akkor hatásos, ha felébreszti a gyermekben a szeretet elvesztésétől való félelmet, ugyanakkor lelke mélyén cseppnyi kételye sincs afelől, hogy szeretik őt, és ezt a szeretetet soha nem fogja elveszíteni.

Az iskolától való félelem 6, 7 éves korban természetes. A szülőtől való elszakadás, önállósodás szeparációs félelemként jelentkezik. Az új helyzetet és elvárásokat a gyermek megszokja, alkalmazkodik hozzá, a hónapok elteltével félelme enyhül. Ha ez azonban egyre fokozódik és eljut a rettegésig, szimbolikus félelemtől, iskolafóbiáról beszélünk. Oka lehet a rendkívül szoros anya-gyermek kapcsolat, melyben elsősorban az anya kötődik túlzottan gyermekéhez, félti az új környezettől, riválist lát a tanárnőben. Az iskola fenyegeti azt az anya-gyermek kapcsolat által létrehozott állapotot is, melyben lehetősége van a gyermeknek a teljesítményeit és képességeit túlértékelni.

„Nem olyan régen Te is gyermek voltál, ma felnőve; akkori éned legbelül hordozod!”

A gyermeki pszichikus jelenségek megértésével nemcsak a ránkbízott vagy saját gyermek, hanem saját személyiségünk fejlődéséről, érzelmeink kibontakozásáról, gondolkodásunk alakulásáról is világosabb képet kapunk. Jobban és többet tudunk felidézni saját élményeinkből, örömeinkből, félelmeinkből, kudarcainkból. Jobban át tudjuk élni korábbi indulataink, vágyaink hőfokát.